

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 94(477), „1929/1939”

DOI: 10.12958/2227-2844-2022-4(352)-60-73

Гогохія Нані Тамазівна,

кандидат історичних наук, доцент

кафедри історії України

ДЗ „Луганський національний університет

імені Тараса Шевченка”, м. Полтава, Україна.

hohokhiia@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4593-8257>

УКРАЇНСЬКІ РАДЯНСЬКІ ДІТИ І СВЯТКОВА КУЛЬТУРА ТОТАЛІТАРИЗМУ У 1929–1939-х рр.

Не для всіх очевидним є той факт, що важливою часткою практик інтелектуального спілкування та передачі власного досвіду між поколінням людей, чие дитинство пройшло в СРСР та сучасними дітьми, своєрідним ланцюжком, що поєднує радянські дискурси з пострадянськими, був і лишається такий феномен, як ритуал ознайомлення, призвичаювання онуків та правнуків людей, чие дитинство відбулось у СРСР, до радянської святкової культури, особливо ритуалів дитячих свят, чий вплив на свідомість кількох поколінь радянських людей важко перецінити. Не завжди це відбувається в прямому значенні через відтворення самого ритуалу святкування, вживання святкових радянських гасел. Частіше це може бути несвідоме чи напівсвідоме транслявання засвоєних у дитинстві самим дорослим міфів, стереотипів, уявлень та переконань або й просто ностальгічні спогади про свята. Дискусія, яка постійно точиться в українському суспільному просторі щодо скасування чи видозмінення ритуалів проведення свят, що з’явилися в радянські часи, переконує в тому, що відмова від радянської спадщини досі є болючим і чутливим для громадян країни процесом.

Історія радянського дитинства крізь призму індоктринації, ідеологізації дитячої повсякденності в СРСР нараховує значну кількість праць закордонних дослідників: Катріони Келлі (Kelly, 2007), Лізи Кіршенбаум (Kirschenbaum, 2001), Світлани Леонтьєвої (2004), та ін. Але сфера дитячого дозвілля та святкової культури певний час лишалась на периферії наукових зацікавлень дослідників історії дитинства. Значний прогрес у вивченні цієї теми було зроблено російськими дослідницями Аллою Сальниковою (2012), Юлією Саловою (2000). Певні аспекти сфери дозвілля українських радянських дітей в різні періоди існування

радянської влади останнім часом також привернули увагу вітчизняних науковців Катерини Богатирчук (2015), Віри Ревенко (2019). Впливу влади на повсякденні дитячі практики та формуванню радянської ідентичності дітей в УРСР присвячено свої власні розвідки (Гогохія, 2012; 2019). Попри безсумнівні напрацювання в цьому напрямку, дослідження проблеми впливу радянської культури масових свят на дітей в радянській Україні у 1929–1939 рр., аналіз місця, яке посіли свята у процесі конструювання радянської ідентичності дітей республіки, та ще безліч відкритих питань роблять тему надзвичайно актуальною.

Свята структурують життя людини, супроводжуючи від дитинства до кінця життя, вони відіграють важливу роль в процесі її інтеграції в соціум. І ця властивість свята повною мірою була використана в період 1930-х рр., коли свята стали одним з найважливіших елементів офіційної культури. Отримавши владу, більшовицька партія почала впроваджувати нові свята, витісняючи з побуту старі, „буржуазні”. Участь дітей у масових святкових заходах стала обов’язковою, бо вони покликані були виконувати виховну функцію. Сценарії Першого травня, Дня Жовтневої революції, Дня авіації, Дня фізкультурника передбачали демонстрації, в яких разом з дорослими були задіяні дитячі колони (Гогохія, 2010).

Одним з перших свят, відзначених новою владою, стало Перше травня. У 1930-х рр. свято вже мало свою усталену форму святкування, свої атрибути і активно виконувало функцію пропаганди нового способу життя. Воно мало безліч змістів і підтекстів, частина з яких були очевидними, підкресленими організаторами, частина – децю прихованими, але не менш впливовими. Насамперед, це було інтернаціональне свято праці, наголос робився на солідарності з трудящими усього світу. Цю солідарність населенню пропонувалось висловити масштабно, глобально і пафосно – йдучи багатотисячними колонами одночасно по всьому простору радянської країни. Хоча з першого погляду, зміст свята був цілком дорослим, діти стали одним із структурних елементів ритуалу святкування. По-перше, вони були неодмінною частиною спільних колон, створюючи візуальний образ „зв’язку поколінь” для преси, кінохроніки та самих учасників та глядачів. „Розтягувалися ланки живих людських ланцюгів з широко розгорнутими крилами знамен, поспішали музиканти, діти-піонери, комсомолки в червоних хустинках, робітники, школярі і всі вони швидко зливались у струнку рухливі колони...”, – писав кореспондент Луганської обласної газети, описуючи „першотравневе всесвітнє свято міжнародної солідарності, свято праці...” у 1929 р. (1 мая, 1929, с. 8).

По-друге, діти мали усвідомити ідеологічне навантаження свята через участь у ньому. Методичні вказівки керівників дитячого руху були недвозначними і закликали педагогів до дії: „Яскраве свято само по собі створює умови для глибокого сприйняття і закріплення отриманих знань”

(Ханчин, 1930, с. 83). Крім ідей інтернаціональної єдності, свято пропонувало основні формулювання та змісти історико-міфологічного нарративу, покликаного створити в суспільній уяві образ революційної боротьби більшовиків з царизмом за права і свободу трудящих. Головна ідея про відчайдушну і одностайну революційну боротьбу українських трудящих проти царського режиму реалізовувалась у художній або документальній формі, створюючи в уяві зростаючого покоління романтично-героїчні картини минулого, свідками якого вони не були. Батько маленького Петрика, героя оповідання, вміщеного у травневому номері „Луганської правди” (1929 р.) розповідає сину з приводу свята про свою героїчну молодість, боротьбу з білогвардійцями, загибель матері від рук бандитів. Син слухає і обіцяє собі бути гідним батькової слави (*Когда плакал*, 1929, с. 7). З приводу свята дитяча преса публікувала також спогади старих більшовиків, на кшталт оповідання робітника харківського заводу „Серп і молот” тов. Киянова „Як ми святкували перше травня”, в якому він розповів про те, як до революції робітники міста збирались таємно у лісі, з яким захопленням слухали Артема, яку симпатію мали до більшовиків (*Як ми святкували*, 1936, с. 5). Не менш популярною темою в другій половині 1930-х рр. стала причетність вождя до всіх знакових історичних подій доби революції. У травневому номері дитячого журналу „Піонерія” за 1939 р. на другій сторінці було вміщено нарис Я. Гримайла „Перше травня”, в якому розповідь про перше святкування супроводжувалась історією про Й. Сталіна, який у 1912 р. написав першотравневу листівку (с. 2).

Слова про „тяжку боротьбу наших закордонних братів зі своїми гнобителями, про жертви, що надихають вірою в кінцеву перемогу” (*1 мая*, 1929, с. 8) у промовах лідерів партії стали обов’язковим атрибутом привітань. Це було і свято вшанування пам’яті жертв революційної боротьби у всьому світі, і можливість висловити готовність віддячити за жертви, продовжити справу борців, бути гідними їхніх подвигів: „Ми на зміну всі підемо, клятву здійснимо травневу”, – співали піонери, йдучи святковими вулицями міст (*Когда плакал*, 1929, с. 7). Тема боротьби пролетарів усього світу лишалася весь час лейтмотивом свята. Розповіді про демонстрації робітників у капіталістичних країнах обов’язково супроводжували святкові матеріали у пресі (*Гасла першого*, 1934, с. 1). Не забували сценаристи свята й про демонстрацію успіхів радянського будівництва. Перше травня оголошувалось „торжеством наших перемог та... підсумків” (*1 мая*, 1929, с. 8), які демонструвались завдяки наочним агітаційним матеріалам, котрі супроводжували рух колон та бадьорим звітам у ЗМІ. Кожна школа готувала ці конструкції, їх урочисте пересування у колоні вважалося почесним завданням.

Ще однією змістовною площиною свята, був концепт „щасливого радянського дитинства” в контексті звеличення влади як захисника та кращого друга радянських дітей”. Описуючи святкування у 1934 р.

республіканська преса зазначала: „Безмежна любов до дітей з боку комуністичної партії та уряду. Ось Першотравень у Харкові. Де ще, крім нашої країни, можна побачити такі щасливі, радісні обличчя багатотисячної дівчороти, що в стрічках та квітах крокує пліч-о-пліч з батьком – господарем нашої країни. Ось урядова трибуна. Крайні керівники партії й уряду – т.т. Косіор, Постишев, Петровський, щільно оточені дітьми розпитують їх про життя, про їхні потреби. Для дітей СРСР широко відкриті двері парків, стадіонів, театрів, кіно, майданчиків, таборів, санаторіїв...” (*Гасла першого*, 1934, с. 2). Завдання тиражування образу „вдячні владі щасливі українські діти на демонстрації” активно підхоплювалось на місцях. Вже наступного року напередодні травневого свята районний актив комсомолу Нікопольщини надіслав секретарю ЦК ЛКСМУ С. Андрєєву листа з такою обіцячкою: „зобов’язуємося до 1 травня вивести колони своїх піонерзагонів усіх у галстуках з загоновими знаменами, ланковими прапорцями, горнами і барабанами (ЦДАГОУ, ф. 7. оп. 1, спр. 1306, арк. 15). Дитячі колони на демонстрації лишалися обов’язковим атрибутом дійства весь час існування радянської влади.

Календарне розташування свята надало йому позитивних конотацій. Першотравень як в пропагандистських текстах, так і у сприйнятті суспільства, став асоціюватись із весною, дитинством, юністю, радістю, теплом і світлом. Традиція „маївок”, що проводились на природі, давала можливість дітям відпочити, провести час з батьками, зустрітись з друзями і побенкетувати „у складчину”. Ці теплі зустрічі додавали свята більше емоційності, затишності, що не могло не накладати свій відбиток на позитивне сприйняття як самого 1 травня, так і тих ідей, що завдяки йому доносила влада до дітей республіки.

Нові традиції святкування значущих дат стали важливою складовою системи комеморації, яка безпосередньо була спрямована на дітей в першу чергу. Найбільш потенціал в цьому сенсі містили річні важливих для радянського режиму дат. Так, під час святкування 10-ї річниці комсомолу України (1929 р.), що відбулось у супроводі різних урочистостей та скликання пленуму ЦК ВЛКСМ, не тільки було названо дати легендарних подій, позначених як віхи створення і розвитку цієї організації, але й визначено місця пам’яті, пов’язані з цими подіями. Детальний опис церемонії святкування був занотований кореспондентом піонерської газети „Червоні квіти”. Тут лунали спогади перших комсомольців республіки, організаторів перших комсомольських організацій: П. Воробйов-Семенів, С. Ігнат, С. Білокриницький, І. Корсунов (на той момент генеральний секретар ЦК ЛКСМУ) та ін. Почався пленум з слів на пошану „героїв-трипільців”, згадали присутні і захоплення Денікіним Донбасу, перші поразки і перемоги, загибель „сотень найкращих синів комсомолу”, але І. Корсунов закликав присутніх не впадати у відчай щодо загиблих, оскільки: „на поразках перших днів ми вчилися, на трупах наших братів зріс могутній Ленінський комсомол”

(Біленко, 1929, с. 11). Святкування річниці супроводжувалось багатьма ритуальними практиками, з чіткою комеморативною функцією: запрошення перших комсомольців з їх виступами-спогадами, вшанування пам'яті загиблих у громадянській війні комсомольців як на словах, так і вставанням всіх присутніх з хвилиною мовчанки, і підготовленими заздалегідь зборами „старих комсомольців” 14 липня у київському готелі „Континеталь”, які ділилися спогадами про революцію і громадянську війну (Там само, с. 12). Та й сам текст ухвали, прийнятої цими зборами за пропозицією одного з перших організаторів комсомолу республіки С. Білокриницького, був спрямований на увічнення пам'яті про участь молоді у революції і виглядав досить директивно: „Молоді, що не знає про славетне наше минуле розгорнути широке вивчення історії нашої спілки” (Там само).

Свято закінчувалось нічним карнавалом, в якому, як повідомила газета, взяло участь 25 тисяч осіб – комсомольців і піонерів. Карнавал розпочинався масовою ходою, що прямувала вулицями Києва. Важливим елементом церемонії було визначення і відвідування „місць пам'яті”. Першим пунктом був Хрещатик, 1 – будинок, в якому „10 років назад відбувся перший з'їзд Комсомолу України”. Секретар ЦК ЛКСМУ Ф. Голуб виголосив тут промову, присвячену цій події, після чого відбулось урочисте відкриття меморіальної дошки з текстом: „Тут, в цьому будинкові, року 1919 липня 26 дня відбувся перший всеукраїнський з'їзд комуністичних спілок молоді, що об'єднав у єдину спілку розпорошені юнацькі революційні організації України” (Біленко, 1929, с. 12). Далі рухали до вулиці Героїв Перекопу, де на встановлених трибунах всіх вітали „члени ЦК, представники уряду та партії”, повз них проходили колони озброєної молоді, червоноармійців та піонерів. Ця історична реконструкція подій 1919 р. народжувала надзвичайно емоційні образи молодих героїв (іноді навіть дітей-героїв, бо декому з учасників першого з'їзду не було й 17 років, що активно підкреслювалось у спогадах про ті події (Там само)), котрі звідси, з цих вулиць тоді йшли воювати за більшовицьку владу. Рухалась хода і повз пам'ятник Хмельницькому: „Чи бачив він, старий Богдан на старому Софіївському майдані таку величну ніч?”, – питає автор статті, апелюючи ще до одного, більш давнього шару української історії, яка пов'язує ланцюжком ключові персонажі боротьби українського народу за визволення – Хмельницького, перших комсомольців, і комсомольців сучасних (Там само). Автор матеріалу ніби підбивав підсумок, артикулюючи головний посил цього дійства: „Комсомол шанує історичні події, комсомол може поєднати спогад про минуле з патосом соціалістичного сьогодні” (Там само). Як сама процедура святкування цієї річниці, так і її детальний опис з відповідно розставленими акцентами у провідному дитячому виданні водночас пропонували практику проживання дітьми історичних подій, долучали до наповненого більшовицьким змістом тлумачення недавньої історії і

формували зразок, сценарій відзначання подібних історичних дат на майбутнє.

Але найбільш масовим та ідеологічно навантаженим стало відзначення річниць „Жовтневої революції”. В результаті Жовтневі свята стали візитною карткою тоталітаризму, репрезентуючи всі основні міфи доби. Ось як описувала жовтневу демонстрацію в м. Сталіно місцева газета: „Біля Будинку Рад на трибунах стоять почесні гості. З різних районів Донбасу з’їхались знатні стахановці, ...лікарі, інженери. ...Демонстрація почалась. Попереду прапороносців повільно рухається панцирник із статуєю Леніна, оточеного озброєними робітником, матросом і солдатом. ...Йдуть колони Сталінського заводу ...з макетами домен, показниками успіхів. ...Робітники несуть великий макет Конституції, цифри, що демонструють підвищення заробітку, портрети Сталіна. ...Урочисто марширують школярі, за ними рухається Крейсер „Аврора”, виконаний юними техніками, ...на вантажівці портрет Д. Ібаррурі, інсценування захисту Мадрида... колонам не видно кінця! Понад 80 тис. трудящих дві години йшли вулицями міста, демонструючи свою відданість партії, свою любов до великого Сталіна” (*Про Жовтневі, 1936, с. 1*). Як бачимо, тут присутні всі актуальні на той момент символи часу, які пересічна людина мусила трактувати у відповідності до тієї системи координат в якій вона існувала, правила цієї гри вона не вигадувала самостійно, їй вони давалися в готовому вигляді. „Знатні люди” – не керівники, а трударі, правда, не прості, а ті, що віддано працюють – маленька пересічна людина мала зрозуміти, що тільки від неї самої залежить, чи буде і вона колись в цих лавах. Озброєне оточення вождя натякає на тривожність ситуації, наявність у народу маси ворогів як внутрішніх, так і зовнішніх, породжує бажання захищати власні досягнення (які, очевидно, символізуються макетами домен, Конституцією і цифрами підвищення заробітку – для тих, хто ще не переконався, що стахановська нелюдська без відпочинку праця – єдиний шлях до нормального побутового існування. Діти, що марширують окремими колонами, демонструють не лише результати своєї творчості, але й символізують зв’язок трьох поколінь більшовиків. „Аврора” означала героїзацію недавнього історичного минулого, апеляцію до нового міфу про „Велику Жовтневу революцію” як початок Нової ери, новий відлік часу, що тепер поділявся на „до революції” і „після”. На додаток – обов’язкова тема надзвичайного радянського інтернаціоналізму – кон’юнктурне злободенне інсценування Громадянської війни в Іспанії – наші брати-іспанці б’ються за такий самий справедливий лад, який ми побудували в себе. І над усім цим карнавалом підноситься фігура вождя, який незримо присутній, інакше, кому б демонстрували, за висловом кореспондента місцевої газети, „свою любов та відданість трудящі”.

Читання матеріалів преси про історію радянських свят, героїчні події революційних часів міцно увійшло в практику підготовки

піонерських організацій міста і села до святкування. У зверненні до маленьких читачів журналу „Піонерія” з нагоди річниці Жовтня у 1935 р. описувалась мета урочистої ходи: „Ми проходимо повз трибуни, щоб сказати наше велике спасибі тим, хто завоював нам щастя, хто боровся й бореться за наше хороше, красиве життя. Ми говоримо спасибі Леніну і Сталіну, ми говоримо спасибі його кращим учням, ми говоримо спасибі вождям українського народу Косіору й Постишеву, ми говоримо спасибі всім тим, хто боровся на полях громадянської війни, хто вигнав ворога з нашої великої батьківщини” (*Звернення до*, 1935, с. 1).

Ще одним популярним серед дітей та молоді святом став День авіації. Крім агітаційної роботи комсомолу успіхи популяризації авіаційної справи були результатом бажання простих юнаків та дівчат випробувати себе, відчутти героєм. Важко не помітити, що свято міцно пов'язувалось радянськими ідеологами з ідеєю юності, молодечого запалу, хоробрості, притаманної молодому поколінню. Та й сама авіація була ще справою новою, можна сказати юною. Художньо втілювала цей образ патріотично-оборонна „Пісенька парашутистів”, що з'явилась у дитячому журналі „Піонерія” (1936 р.):

Гарно там
Вгорі над містом,
В хмарах,
Що як дим.
Гарно будь
Парашутистом
З серцем молодим (с. 17).

Не дивно, що найбільше прагнули стати льотчиками підлітки. Прилучення до авіації навіть рекомендувалося піонерськими ватажками як спосіб виправлення найзавзятіших хуліганів. Вінницька вожата Зоя Ремпа, у виступі на радіомітингу перед педагогами всієї республіки (1935 р.) розповіла, що в результаті прилучення до авіаційної справи „один піонер, якого жодним засобом не можна було виправити, тепер вчиться на льотчика” (ЦДАГОУ, ф. 7, оп. 1, спр. 1307, арк. 24). Ідея цього романтичного перевтілення (з колишніх хуліганів виростають володарі хмар) стала на довгий час визначальною у суспільній думці щодо процесу виховання.

У формі святкування радянських свят яскраво проявляється і поступова мілітаризація суспільства. У другій половині 1930-х рр. заклики до єднання з пролетарями всіх країн почали більш активно доповнюватись показом воєнної могутності СРСР (Гогохія, 2010, с. 202–209). Досвід комеморативних практик – співучасті дітей у масовому мілітаризованому радянському святі був дуже важливим елементом дозвілля і виховання радянської ідентичності дітей республіки.

Підготовка та святкування в піонерських організаціях до всіх свят дуже активно висвітлювались піонерською пресою. Такі матеріали

містили історичні та ідеологічні роз'яснення сутності свят, зображення картин пригнічення робітників та їхніх дітей в дореволюційній Росії та сучасному Заході. Вони також супроводжувались віршами дитячих поетів, які в поетичній формі транслиували основні гасла влади, як Ігор Муратов (1939) у вірші „Перше травня”:

...Зумій же гідно в час негоди
Цей мир і спокій боронить
І стяг священної свободи
Новою славою укрить;
І поки небо світле й чисте,
І сурми в похід ще не звуть –
Ім'я пілота і танкіста
В ім'я республіки здобудь! (с. 1).

Дитячі урочистості з власне дитячою тематикою також були присутні в радянському календарі: Міжнародний дитячий тиждень – 24-25 травня, Міжнародний юнацький день, день народження піонерської організації тощо. Але до середини 1930-х рр. в ритуалі їхнього проведення основну роль відігравала інформативна і політико-виховна функція. Відзначали їх суворо – перевіркою виконання соціалістичної угоди про участь у змаганні, у колективізації, збиранні інтернаціонального „п'ятака” тощо (ЦДАГОУ, ф. 7, оп. 1, спр. 546, арк. 216).

Із середини 1930-х рр. тиражування вислову Й. Сталіна про те, що „жити стало веселіше” приводить до намагання урізноманітнити відпочинок трудящих. Пом'якшення режиму у його відношенні до простих людських радощів позначилось на розумінні дитячого дозвілля. Це відбилосся і на святковій культурі. Від організаторів дитячих заходів почали вимагати створювати веселі, яскраві свята, які б викликали у дітей максимум позитивних емоцій. Ідеально підійшла на роль такого яскравого дитячого видовища новорічна ялинка. Впродовж 1920-х – першої половини 1930-х рр. традиційне свято Нового року вважалось „старим”, буржуазним, тому офіційно не відзначалося на державному рівні. Проти нього були спрямовані численні фейлетони та карикатури, дитячі журнали друкували матеріали, спрямовані проти Різдва і ялинки, як його символу (*Без елки*, 1931, с. 4). Але владі було прекрасно відомо, що Новий рік продовжує збирати людей в родинному колі, існує як сімейне, приватне свято. Отримавши зверху вказівку урізноманітнювати веселими святами дозвілля громадян, секретар ЦК КП(б)У П. Постишев, заручившись підтримкою особисто Й. Сталіна (Хрущев, 1999, с. 121), 28 грудня 1935 р. виступив з ініціативою організувати гарну „радянську” новорічну ялинку дітям (Постишев, 1935, с. 1). Його звернення було дуже показовим. В ньому спостерігалось зміщення акцентів – від дітей не вимагали звітів, не нагадували їм про їхні комуністичні обов'язки, не закликали взяти участь у черговій кампанії влади. Влада ніби згадала, що вона мусить порадувати дітлахів святом. Відповідні республіканські органи миттєво почали

впроваджувати ідею в життя, хоча часу на підготовку було обмаль. Напередодні Нового року секретар ЦК ЛКСМУ С. Андреев у листі на ім'я П. Постишева повідомив, що „ЦК 28 грудня дав детальні вказівки всім районам і містам України, по телефону проінструктували всі відділи піонерів обкомів ЛКСМУ, також комсомольську і піонерську пресу” (ЦДАГОУ, ф. 7, оп. 1, спр. 1306, арк. 224). 28 грудня київським обласним керівництвом було замовлено у тресті зеленого насадження ялинки для 265 піонерських форпостів. Було організовано доставку ялинок в степові області республіки з Одеської області залізницею (Там само, арк. 226). У Чернігові 29 грудня зранку було скликано президію міськради з питання організації ялинок (Там само, арк. 227). У палаці піонерів м. Києва ялинка була влаштована у великій залі й у двох кімнатах. Біля входів на дітей чекав Дід Мороз. Ялинка у фойє Дитячого театру 31 грудня прийняла 500 маленьких киян. На стадіоні „Динамо” велика ялинка розташувалася прямо на ковзанці. 2 січня організувалася ялинка для 1500 дітей із села (Там само, арк. 225). Ялинки прикрашались квітами, іграшками, а також ілюмінацією. Для гарного дитячого настрою було передбачено, щоби до ялинок під'їжджали „маленькі вагонетки з різними ласощами”. Оскільки ласощі продовжували лишатися дефіцитом кооперація отримала окреме розпорядження 29 грудня розпочати торгівлю, виділили спеціальні полицки з прикрасами для ялинок, продавати яблука, мандарини, цукерки, пряники у спеціальних обгортках. Обласні керівники звітували у центр, що в Одесі 29 грудня відправлено в райони цукерки та іграшки, у Вінницькій області „по всіх районах завозяться цукерки, горіхи, іграшки”, у школі № 2 м. Дніпропетровськ „почали прикрашати ялинку, загортати цукерки у сріблястий папір, купили для дітей печиво і горіхи” (Там само, арк. 226). Під час святкової ялинки 1937 р. дитячі подарунки прикрашав ярлик – „Дітям ялинковий подарунок від Постишева” (Хлевнюк, 1992, с. 270). Таким чином, керівництво республіки подбало, щоби діти, отримавши задоволення від святкової ялинки, відчували персоналізовану вдячність до влади, яка влаштувала таке веселе свято.

Свято новорічної ялинки отримало нові конотації. Якщо ще у кінці 1920-х рр. воно тлумачилось як міщанське, релігійне та забобонне, то під кінець 1930-х рр. це вже було досить прогресивне, навіть антирелігійне свято, яке уособлювало досягнення радянської влади та її турботу про зростаюче покоління. Редакція „Піонерської правди” давала пояснення щодо звичаю прикрашати новорічну ялинку, розповівши про старі часи, коли люди вірили в духів природи і обдаровували їх подарунками, відзначивши, що в дореволюційній Росії, попи привласнили собі свято, прив'язавши до Різдва і казок про Христа, яким вони задурювали мозок бідним. Не забули перекинути місточок і до класового характеру свята: „до революції в нас ялинки влаштовували лише багаті. Задля більшості трудящих купівля ялинки та ялинкових прикрас була не по кишені. Використовувався і відштовхуючий образ багатія, пана, що

„милостиво” пускав дітей куховарок та двірників милуватися на ялинку, не пускаючи далі порогу. Одразу ж цьому негативно змальованому минулому протиставлялась картина щасливого сьогодні: в нашій країні ялинка стала доступна для усіх, всі радянські щасливі діти можуть веселитися біля новорічної ялинки. В цій короткій розповіді знайшло місце і для іконічного сюжету, що надавав легітимізації цьому дійству: Володимир Ілліч Ленін дуже любив веселу новорічну ялинку і часто влаштовував її для селянських дітей (*Спрашивай*, 1939, с. 2). Із сімейного свята Новий рік перетворився на громадське, масове. У наступні роки новорічна ялинка стала найулюбленишим радянським дитячим святом, оскільки була мінімально ідеологічно навантажена у сценарній частині. Попри це, свято ефективно виконувало пропагандистську функцію звеличення влади, оскільки завжди асоціювалось у кількох поколіннях радянських людей із турботою про них з боку уряду і партії.

Особливістю тоталітарних свят було те, що вони виступали як би справжньою формою самого життя, яку не просто розігрували, а якою жили майже по-справжньому. Вони конструювали той вигаданий світ, який начебто існував у Радянському Союзі. Свята візуалізували соціальну та ціннісну ієрархію, спрямовували думки в майбутнє – відтворювали омріяний ідеальний світ. Свято не тільки мусило емоційно підбадьорити, а й донести певну інформацію до маленьких громадян. За допомогою свят була формувалась радянська ідентичність дитини, що включала й стереотипну емоційну реакцію на гасла влади. Вона формувалась з дитячого садка і була покликана закріпити на рівні рефлексів почуття захоплення, відданості й радості, не пов'язані з підключенням інтелектуальних центрів людини. Діти, беручи участь у святах, привчалися відчувати гордість, захоплення, емоційне задоволення, бажання „влитися” до нової спільноти, стати в майбутньому одним з будівників нового суспільства.

Список використаної літератури

1. Kelly C. *Children's World: Growing Up in Russia 1890–1991*. New Haven, London: Yale University Press, 2007. 714 p.
2. Kirschenbaum L. *Small Comrades: Revolutionizing Childhood in Soviet Russia, 1917–1932*. Routledge, 2001. 242 p.
3. Леонтьева С. Пионер – всем пример. *Отечественные записки*. 2004. № 3. С. 249–259.
4. Сальникова А. История елочной игрушки, или как наряжали советскую елку. Москва: НЛО, 2012. 240 с.
5. Салова Ю. Детский досуг в Советской России (1920-е годы). Ярославль : Яросл. гос. ун-т, 2000. 135 с.
6. Богатирчук К. Літній відпочинок у повсякденному житті школярів радянської України в часи „застою”. *Наукові записки Тернопільського педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2015. № 2, Ч. 4. С. 67–70.
7. Ревенко В. Форми дозвілля та відпочинку сільських дітей в повоєнний період. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Історичні науки*.

2019. № 1. С. 20–23. **8. Гогохія Н.** Суспільство і діти. *Українське суспільство 30-х років ХХ ст.: нариси повсякденного життя*. Київ : Інститут історії НАН України, 2012. С. 751–785. **9. Гогохія Н.** Мілітаризація дискурсу дитини в УРСР 1929–1939. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки*. 2019. № 5. С. 81–94. **10. Гогохія Н.** Культура масових свят та українське суспільство 1930-х рр. *Краєзнавство*. 2010. № 3. С. 183–189. **11. 1 мая в Луганске.** *Луганская правда*. 1929. 1 травня. **12. Ханчин В.** Политическое просвещение в пионеротряде. Москва-Ленинград : Молодая гвардия, 1930. 95 с. **13. Когда плакал отец.** *Луганская правда*. 1929. 1 травня. **14. Яки ми святкували перше травня.** *Піонерія*. 1936. № 4. **15. Гримайло Я.** Перше травня. *Піонерія*. 1939. № 5. **16. Гасла першого травня пролунали на всесвіт.** *Дитячий рух*. 1934. № 8. **17. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ).** Ф. 7. Оп. 1. Спр. 1306. **18. Біленко З.** Великий ювілей. *Червоні квіти*. 1929. № 14. С. 10–11. **19. [Про Жовтневі свята].** *Сталинский рабочий*. 1936. 9 жовтня. **20. [Звернення до читачів].** *Піонерія*. 1935. № 10. **21. Пісенька парашутистів.** *Піонерія*. 1936. № 2. **22. ЦДАГОУ.** Ф. 7. Оп. 1. Спр. 1307. **23. Муратов І.** Перше травня. *Піонерія*. 1939. № 5. **24. ЦДАГОУ.** Ф. 7. Оп. 1. Спр. 546. **25. Без елки.** *Чиж*. 1931. № 12. **26. Хрущев Н.** Время. Люди. Власть. *Воспоминания*. Москва : ИИК „Московские Новости”, 1999. Кн. I. 121 с. **27. Постышев П.** Давайте организуем к Новому году детям хорошую елку. *Правда*. 1935. 28 декабря. **28. Хлевнюк О.** 1937-й: Сталин, НКВД и советское общество. Москва : Республика, 1992. 270 с. **29. Спрашивай – отвечаем: Откуда взялся обычай устраивать елку.** *Піонерська правда*. 1939. 16 декабря. С. 2.

References

1. Kelly, C. (2007). *Children's World: Growing Up in Russia 1890–1991*. New Haven, London: Yale University Press. **2. Kirschenbaum, L.** (2001). *Small Comrades: Revolutionizing Childhood in Soviet Russia, 1917–1932*. Routledge. **3. Leont'eva, S.** (2004). Pioneer – vsem primer [Pioneer is an example to all]. *Otechestvennye zapiski – Notes of the Fatherland*, 3, 249-259 [in Russian]. **4. Sal'nikova, A.** (2012). *Istoriya elочноj igrushki, ili kak naryazhali sovetskuyu elku* [The history of the Christmas tree toy, or how to decorate a Soviet Christmas tree]. Moscow: NLO [in Russian]. **5. Salova, Yu.** (2000). *Detskij dosug v Sovetskoj Rossii (1920-e gody)* [Children's leisure in Soviet Russia (1920s)]. Yaroslavl' [in Russian]. **6. Bohatyrchuk, K.** (2015). *Litnii vidpochynok u povsiakdennomu zhytti shkolariv radianskoi Ukrainy v chasy „zastoiu”* [Summer vacation in the daily lives of schoolchildren in Soviet Ukraine in times of „stagnation”]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istoriiia – Scientific notes of Ternopil Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk. Series: History*, 2, 4, 67-70 [in Ukrainian]. **7. Revenko, V.** (2019).

Formy dozvillia ta vidpochynku silskykh ditei v povoiennyi period [Forms of leisure and recreation of rural children in the postwar period]. *Naukovyi visnyk MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho. Istorychni nauky – Scientific Bulletin of V. O. Sukhomlynsky MNU. Historical sciences*, 1, 20-23 [in Ukrainian].

8. Hohokhiia, N. (2012). Suspilstvo i dity [Society and children]. *Ukrainske suspilstvo 30-kh rokiv XX st.: narysy povsiakdennoho zhyttia – Ukrainian society of the 1930s: essays on everyday life*. (pp. 751-785). Kyiv: Instytut istorii NAN Ukrainy [in Ukrainian].

9. Hohokhiia, N. (2019). Militaryzatsiia dyskursu dytyny v URSR 1929–1939 [Militaryzation of child discourse in the USSR 1929–1939]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka (istorychni nauky) – Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University. Historical Sciences*, 5 (328), 81-91 [in Ukrainian].

10. Hohokhiia, N. (2010). Kultura masovykh sviat ta ukrainske suspilstvo 1930-kh rr. [Culture of mass holidays and Ukrainian society in the 1930s]. *Kraieznavstvo – Local lore*, 3, 183-189 [in Ukrainian].

11. 1 maya v Luganske [May 1 in Lugansk]. (1929, May 1). *Luganskaya pravda – Lugansk truth* [in Russian].

12. Khanchin, V. (1930). Politicheskoye prosveshcheniye v pionerotryade [Political education in the pioneer detachment]. Moskva-Leningrad: Molodaya gvardiya [in Russian].

13. Kogda plakal otec [When my father cried]. (1929, May 1). *Luganskaya pravda – Lugansk truth* [in Russian].

14. Yak my sviatkuvaly pershe travnia [How we celebrated the first of May]. (1936). *Pioneriia – Pioneering*, 4 [in Ukrainian].

15. Hrymailo, Ya. (1939). Pershe travnia [May Day]. *Pioneriia – Pioneering*, 5 [in Ukrainian].

16. Hasla pershoho travnia prolunaly na vsesvit [The slogans of the first of May sounded to the universe]. (1934). *Dytiachyi rukh – Children's movement*, 8 [in Ukrainian].

17. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (TsDAHOU) [Central State Archive of Public Associations of Ukraine (CSAPAU)]. F. 7. Op. 1. Spr. 1306 [in Russian].

18. Bilenko, Z. (1929). Velykyi yuvilei [Great anniversary]. *Chervoni kvity – Red flowers*, 14, 10-11 [in Ukrainian].

19. [Pro Zhovtnevi sviata] [On the October holidays]. (1936, October 9). *Stalinskiy rabochiy – Stalin's worker* [in Ukrainian].

20. [Zvernennia do chytachiv] [Address to readers]. (1935). *Pioneriia – Pioneering*, 10 [in Ukrainian].

21. Pisenka parashutystiv [Song of paratroopers]. (1936). *Pioneriia – Pioneering*, 2 [in Ukrainian].

22. TsDAHOU. F. 7. Op. 1. Spr. 1307 [in Russian].

23. Muratov, I. (1939). Pershe travnia [The first of May]. *Pioneriia – Pioneering*, 5 [in Ukrainian].

24. TsDAHOU. F. 7. Op. 1. Spr. 546 [in Russian].

25. Bez yelki [Without Christmas trees]. (1931). *Chizh – Siskin*, 12 [in Russian].

26. Hrushchyov, N. (1999). Vremya. Lyudi. Vlast' [Time. People. Power]. *Vospominaniya [Memories]*. (Vol. I). Moskva: IIK „Moskovskie Novosti” [in Russian].

27. Postyshev P. (1935, December 28). Davajte organizuem k Novomu godu detyam horoshuyu elku [Let's organize a good Christmas tree for children by the New Year]. *Pravda – Truth* [in Russian].

28. Khlevnyuk, O. (1992). 1937-y: Stalin, NKVD i sovetskoye obshchestvo [Stalin, the NKVD and Soviet

society]. Moskow: Respublika [in Russian]. **29. Sprashivaj – otvechaem:** Otkuda vzyalsya obyčaj ustraivat' elku [Ask – we answer: Where did the custom of arranging a Christmas tree]. (1939, December 16). *Pionerska pravda – Pioneering truth*, 2 [in Russian].

Гогохія Н. Т. Українські радянські діти і святкова культура тоталітаризму у 1929–1939-х рр.

Аналізується вплив радянської культури масових свят доби тоталітаризму на формування радянської ідентичності дітей в радянській Україні 1930-х рр. Розкрито зміст трансформації традиційних та створення нових форм святкування. Продемонстровано процес залучення дітей до культури нових більшовицьких свят та його зв'язок з основними завданнями влади у галузі виховання свідомих та відданих громадян. На прикладах святкування „Першого травня”, „Дня авіації”, річниці „Жовтневої революції” та інших дат, пов'язаних з процесом встановлення більшовицької влади, висвітлено основні елементи ритуалів святкування, різні площини символічного простору радянських свят і визначено місце дітей в них. Проаналізовано особливості процесу політизації та мілітаризації сфери дитячих свят та еволюцію поступового перетворення окремих свят на розважальні заходи, що покликані були продемонструвати турботу радянської влади про дитинство.

Ключові слова: тоталітаризм, радянські масові свята, культура святкування, символіка свят, радянська обрядовість, дискурс, мілітаризація, мілітаристська термінологія, ідентичність.

Hohokhiia N. Ukrainian Soviet children and the festive culture of totalitarianism in 1929–1939

The influence of the Soviet culture of mass holidays of the totalitarian era on the formation of the Soviet identity of children in Soviet Ukraine in the 1930s is analyzed. The content of the transformation of traditional and creation of new forms of celebration is revealed. The process of involving children in the culture of the new Bolshevik holidays and its connection with the main tasks of the authorities in the field of education of conscious and loyal citizens is demonstrated. Examples of the celebration of May Day, Aviation Day, the anniversary of the October Revolution, and other dates associated with the establishment of Bolshevik government highlighted the basic elements of the celebration rituals, the different planes of the symbolic space of Soviet holidays, and the place of children. The peculiarities of the process of politicization and militarization of children's holidays and the evolution of the gradual transformation of individual holidays into entertainment events, which were designed to demonstrate the Soviet government's concern for childhood, are analyzed.

Key words: totalitarianism, Soviet mass holidays, culture of celebration, symbolism of holidays, Soviet rituals, discourse, militarization, militaristic terminology, identity.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2022 р.

Прийнято до друку 10.05.2022 р.

Рецензент – д. і. н., проф. Набока О. В.